

УДК 343.98

DOI <https://doi.org/10.32782/klj/2024.3.32>

Рощина І. О.,

кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри публічного та міжнародного права
Юридичного інституту
Київського національного економічного університету
імені Вадима Гетьмана

ЗАХИСТ КРИТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ ЯК СКЛАДОВА ЧАСТИНА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Анотація. В даній статті визначено, що забезпечення безпеки критичної інфраструктури є одним із найважливіших завдань для будь-якої країни, особливо в умовах війни. Україна, зіткнувшись із повномасштабним вторгненням, вимушена переосмислювати свої підходи до захисту об'єктів критичної інфраструктури. Це стосується не лише безпосереднього захисту фізичних об'єктів, а й забезпечення безпеки інформаційних систем, логістики та постачання.

Основні виклики, з якими стикається Україна у сфері захисту критичної інфраструктури, включають захист підприємств, енергетичних станцій, транспортних вузлів та інших стратегічно важливих об'єктів від атак, саботажу та інших протиправних дій. Окрім цього, важливим аспектом є розробка та впровадження ефективних законодавчих механізмів, які дозволять швидко реагувати на нові виклики та загрози.

Ця складна та довготривала робота вимагає чіткої координації між усіма рівнями влади, залучення приватного сектору, а також підтримки міжнародних партнерів.

В статті аналізується значення криміналістичної науки в забезпеченні боротьби зі злочинністю на об'єктах критичної інфраструктури. Акцентовано увагу, що без глибокого теоретичного дослідження та всебічного вивчення проблем, пов'язаних із криміналістичним забезпеченням протидії кримінальним правопорушенням на об'єктах критичної інфраструктури, неможливо ефективно і комплексно вирішити актуальні практичні питання забезпечення безпеки українського суспільства та держави. Сучасні можливості криміналістичного забезпечення протидії кримінальним правопорушенням на об'єктах критичної інфраструктури включають вивчення наукових категорій, понять і термінів, що застосовуються в процесі розгляду криміналістичного забезпечення. Це також охоплює аналіз етапів становлення і розвитку, а також сучасного стану криміналістичного забезпечення досудового розслідування кримінальних правопорушень на цих об'єктах.

Організація системного розслідування кримінальних правопорушень на об'єктах критичної інфраструктури та ефективне збирання і дослідження доказів є, також, важливими для забезпечення безпеки суспільства і держави. Це передбачає не тільки безпосередню боротьбу з правопорушеннями, але й комплексний підхід до їх профілактики, що включає удосконалення заходів безпеки та посилення кримінально-правового захисту критичної інфраструктури.

Ключові слова: *об'єкти критичної інфраструктури, кримінальні правопорушення, захист критичної інфраструктури, протидія, криміналістичне забезпечення, розслідування.*

Roshchina I. O. Protection of critical infrastructure as a component part of ensuring national security of Ukraine

Abstract. In this article it is determined that ensuring the security of critical infrastructure is one of the most important tasks for any country, especially in conditions of war. Ukraine, faced with a full-scale invasion, is forced to rethink its approaches to the protection of critical infrastructure facilities. This applies not only to the direct protection of physical objects, but also to ensuring the security of information systems, logistics and supply.

The main challenges that Ukraine faces in the field of critical infrastructure protection include the protection of enterprises, power stations, transport hubs and other strategically important objects from attacks, sabotage and other illegal actions. In addition, an important aspect is the development and implementation of effective legislative mechanisms that will allow a quick response to new challenges and threats.

This complex and long-term work requires clear coordination between all levels of government, the involvement of the private sector, and the support of international partners.

The article analyzes the importance of forensic science in ensuring the fight against crime at critical infrastructure facilities. Attention is drawn to the fact that without deep theoretical research and a comprehensive study of the problems related to forensic protection against criminal offenses at critical infrastructure facilities, it is impossible to effectively and comprehensively solve the actual practical issues of ensuring the security of Ukrainian society and the state. Modern capabilities of forensic security to combat criminal offenses at critical infrastructure facilities include the study of scientific categories, concepts and terms used in the process of forensic security. It also includes an analysis of the stages of formation and development, as well as the current state of forensic support for pretrial investigation of criminal offenses at these facilities.

The organization of a systematic investigation of criminal offenses at critical infrastructure facilities and the effective collection and investigation of evidence are also important for ensuring the safety of society and the state. This involves not only a direct fight against crimes, but also a comprehensive approach to their prevention, which includes improving security measures and strengthening the criminal law protection of critical infrastructure.

Key words: *objects of critical infrastructure, criminal offenses, protection of critical infrastructure, countermeasures, forensic support, investigation.*

Постановка проблеми. Захист об'єктів критичної інфраструктури в Україні є складним завданням, яке потребує мобілізації значних ресурсів і координації зусиль на різних рівнях. Запобігання кримінальним правопорушенням на об'єктах критичної інфраструктури є одним із пріоритетних завдань правоохоронних органів України. Це завдання потребує комплексного підходу, що включає використання різних сил і засобів для попередження, виявлення та припинення протиправних дій.

Стан дослідження. Дослідження питання захисту об'єктів критичної інфраструктури в Україні, займалися такі вчені О.В. Батюк, І.В. Євтушенко, О.П. Єрменчук, І.М. Єфіменко, О.С. Хоруженко, О.В. Таран, О.Г. Сандул, С.Є. Кучерина, Д.О. Олєйніков та інші. Наукові здобутки вказаних вчених підсилили впевненості у необхідності більш детального дослідження даної теми для подальшого удосконалення національного законодавства.

Виклад основного матеріалу. Забезпечення безпеки критичної інфраструктури є комплексним і багатоетапним процесом, який включає ідентифікацію критичних об'єктів, оцінку ризиків, впровадження технічних та організаційних заходів захисту, координацію між різними секторами та міжнародну співпрацю. Питання захисту об'єктів критичної інфраструктури є актуальним для будь-якої країни, але в умовах повномасштабного російського вторгнення в Україну це стало пріоритетом національної політики.

Руйнування та пошкодження численних підприємств, у тому числі стратегічно важливих, інфраструктурних об'єктів, втрата новіт-

ніх технологій – все це та інші ризики вимагають від держави нових підходів до завчасного виявлення загроз та їх запобігання і припинення. Готовність до швидкого реагування на надзвичайні ситуації гарантує стабільність та безперервність функціонування критичної інфраструктури.

Критична інфраструктура – це об'єкти, які є надзвичайно важливими для функціонування суспільства та економіки країни. До такої інфраструктури відносяться в першу чергу об'єкти оборони, а також ті, що забезпечують життєво важливі послуги та комунікацію. Це можуть бути електростанції, системи водопостачання, місця зберігання та виготовлення харчових продуктів, важливі транспортні вузли, телекомунікаційні мережі, медичні установи та багато інших пріоритетних об'єктів. Безпека цих об'єктів та їх функціонування як у нормальних умовах, так і в умовах надзвичайних ситуацій, таких як воєнний стан – один із пріоритетів держави [1].

Україна, на відміну від багатьох інших країн, має чітке законодавче визначення основних секторів критичної інфраструктури. Це відображено в ст. 9 Закону України № 1882-IX від 16.11.2021 р. «Про критичну інфраструктуру» [2].

Попри те, що в Україні третій рік триває повномасштабна війна з РФ, йде активна робота над відбудовою країни, зокрема житлових будинків, лікарень та іншої зруйнованої інфраструктури. Загалом, вже вдалося відновити 33,7 тисяч будівель [3].

Згідно даних, станом на початок 2024 р., Звіту про прямі збитки інфраструктури від

руйнувань внаслідок військової агресії Росії проти України з початку повномасштабного російського військового вторгнення, загальна сума прямих збитків житловій та нежитловій нерухомості, іншій інфраструктурі, транспортним засобам та товарним запасам перевищила \$157 млрд (за вартістю заміщення).

Найбільша частка у загальному обсязі прямих збитків завдана житловим будівлям, а саме 37,5% або \$58,9 млрд та інфраструктурі – 23,4% або \$36,8 млрд. Втрати активів підприємств та промисловості становлять мінімум \$13,1 млрд і продовжують зростати. Ще \$10,3 млрд складають прямі втрати аграрного сектору та земельних ресурсів внаслідок війни. В свою чергу, також стрімко зростають втрати енергетичного сектору, які зараз вже становлять \$9,0 млрд. Сукупні прямі збитки від руйнувань та пошкоджень об'єктів громадського сектору (соціальні об'єкти та установи, заклади освіти, науки та охорони здоров'я, культурні споруди, спортивні об'єкти, адміністративні будівлі тощо) складають близько \$13,7 млрд. [4].

Також заступник голови СБУ Сергій Наумюк повідомив, що «...за фактами вчинення ЗС РФ обстрілів об'єктів цивільної та критичної інфраструктури слідчі здійснюють досудове розслідування у 2389 кримінальних провадженнях. Із них у понад 360 кримінальних провадженнях досліджуються обставини вчинення ЗС РФ обстрілів об'єктів медичних закладів та установ» [5].

Варто зазначити, що боротьба із злочинністю як родове поняття включає два основні напрямки: **запобігання кримінальним правопорушенням**, де ключову роль відіграють заходи, спрямовані на попередження скоєння кримінальних правопорушень, та **протидію злочинності**, яка включає реакцію на вже скоєні правопорушення, розслідування, затримання правопорушників і притягнення їх до відповідальності. Запобігання фокусується на профілактичних діях, щоб зменшити можливість кримінальних правопорушень, а протидія охоплює заходи, що здійснюються після вчинення кримінального правопорушення для його припинення та мінімізації наслідків. Запобігання кримінальним правопорушенням – це система заходів, спрямо-

ваних на виявлення та усунення причин та умов, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень, а також позитивний вплив на поведінку осіб, схильних до вчинення кримінальних правопорушень. Метою запобігання кримінальним правопорушенням є недопущення їх вчинення. Якщо запобігти вчиненню кримінальних правопорушень не вдалося, тоді починається протидія їм [6, с. 175].

Основним способом боротьби з посяганнями на об'єкти критичної інфраструктури є застосування норм національного кримінального права, оскільки національне законодавство найкраще відображає специфіку поточної ситуації зі злочинністю у цій сфері, враховуючи інтереси та потреби держави.

Кримінальні правопорушення які посягають на об'єкти критичної інфраструктури умовно можна поділити, на ті, що по-перше, безпосередньо направлені на знищення або пошкодження об'єктів критичної інфраструктури. Тобто, коли винний свідомо вчиняє акт направлений на порушення штатного функціонування об'єктів життєзабезпечення, що є його основною метою. Мотиви у цьому випадку можуть бути різними та на кваліфікацію суспільно небезпечного діяння не впливають. Та по-друге, ті де порушення штатного функціонування об'єктів критичної інфраструктури для винного не є самоціллю, а засобом досягнення іншої мети, що може перебувати або не перебувати у прямому зв'язку з цими діями [7, с. 18].

Нажаль, сьогодні в кримінальному законодавстві України немає спеціалізованої статті яка б передбачала кримінальну відповідальність за неправомірний або несанкціонований вплив на об'єкти критичної інфраструктури держави. Об'єкти критичної інфраструктури як окремий об'єкт кримінального правопорушення не розглядаються наукою кримінального права, тому їх кримінально-правова охорона здійснюється через відповідні кримінально-правові норми, які розміщені законодавцем в різних розділах Особливої частини КК України що свідчить про те, що законодавець по-різному визначає родовий об'єкт цих кримінальних правопорушень.

Доцільно зазначити, що попередження, своєчасне виявлення та припинення впливу

цих загроз має сприяти більш плідній співпраці між операторами критичної інфраструктури, що є цілком деструктивних устремлінь, та відповідними безпековими відомствами нашої держави. Протидія вищезазначеним загрозам входить до повноважень Служб безпеки України, розвідувальних та правоохоронних органів, підрозділів з надзвичайних ситуацій тощо, а тому вимагає підвищення продуктивності та удосконалення спільних дій партнерів у цьому напрямку. Саме побудова системи захисту критичної інфраструктури в Україні може відіграти роль рушійної сили у побудові нової системи безпеки та захисту державно-приватних інтересів [8, С. 156].

Отже, питання захисту критичної інфраструктури є одним із важливих аспектів кримінально-правової охорони, а правоохоронні органи, використовуючи наявні правові інструменти, мають на меті попередження та запобігання злочинам на об'єктах критичної інфраструктури.

Також слід звернути особливу увагу на специфіку організації досудового розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із об'єктами критичної інфраструктури. У цьому контексті важливу роль відіграє криміналістична методологія, яка є базою для розробки рекомендацій щодо організації та проведення досудового розслідування окремих видів таких правопорушень.

Важливе теоретичне і практичне значення науки криміналістики та її складової, як механізму вчинення кримінальних правопорушень загалом і на об'єктах критичної інфраструктури, зокрема можна визначити як вчення про організацію систематичного розслідування кримінального правопорушення, ефективно розкриття, збір та дослідження доказів відповідно до норм кримінально-процесуального права та щодо попередження кримінальних правопорушень шляхом використання для цих цілей спеціальних прийомів і засобів, розроблених на основі природничих, технічних та інших спеціальних наук, і вивчення механізму злочинів і формування доказів.

І. Єфіменко, В. Сліпченко, А. Вашко зазначають, що «...на сучасному етапі розвитку криміналістики визначення окремих методик

розслідування кримінальних правопорушень на об'єктах критичної інфраструктури перебуває ще на початковому етапі. Причиною цього є те, що, по-перше, для українського законодавства суспільні відносини щодо захисту та безпеки критичної інфраструктури є відносно новими, а по-друге, через відсутність повноцінного функціонування центрального органу державної влади у сфері охорони критичної інфраструктури» [9, с. 49].

На думку О. В. Батюка, І. В. Євтушенка, «...значення науки криміналістики у забезпеченні протидії кримінальним правопорушенням на об'єктах критичної інфраструктури ґрунтується на таких положеннях: по-перше, це криміналістичні методи розслідування кримінальних правопорушень на таких об'єктах, які розроблені та рекомендовані для застосування в ході розслідування. Вони охоплюють не лише окремі методики, але й положення щодо криміналістичної характеристики відповідних кримінальних правопорушень, типових слідчих ситуацій, стратегічних і тактичних завдань, висування та перевірки слідчих версій, а також організаційних заходів і взаємодії слідчого з іншими учасниками розслідування; по-друге, важливими є положення криміналістичних алгоритмів як науково обґрунтованих рекомендацій щодо виконання системи послідовних дій, побудованих на основі пріоритетів і рекомендованих слідчому та прокурору для вирішення завдань, що виникають під час досудового розслідування, у визначеній певній послідовності; по-третє, положення визначеної програми розслідування як сукупності приписів (алгоритмів криміналістики) і правил рекомендаційного характеру, спрямованих на вирішення комплексу тактичних завдань, що містить декілька моделей дій слідчого, прокурора залежно від стадія розслідування, слідча ситуація, позиція учасників кримінального провадження, що є найбільш прийнятною формою адаптації методичних та криміналістичних рекомендацій до умов розслідування конкретного кримінального правопорушення, вчиненого на об'єкті критичної інфраструктури» [10, с. 46].

Серед основних загроз за серйозністю наслідків для критичної інфраструктури слід назвати кібератаки, терористичні та диверсійні

акти, військові операції. Усе це призводить до виникнення аварій на об'єктах підвищеної небезпеки, як наслідок, це може привести до виникнення надзвичайних ситуацій регіонального, державного або світового рівня.

А. Г. Комісарова, О. В. Батюка, С. П. Павлова відмічають, що успіх протидії терористичній та диверсійній загрозам на об'єктах критичної інфраструктури, які мають високу латентність, забезпечується лише сукупним використанням процесуальних та криміналістичних засобів, засобів оперативно-розшукової, контррозвідувальної та службово-бойової діяльності [11, с. 34].

Отже, практична діяльність правоохоронних органів та спецслужб у сфері забезпечення захисту об'єктів критичної інфраструктури з урахуванням завдань та особливостей їх діяльності має або повинна мати системний характер. Така діяльність має бути спрямована на охорону та виявлення кожного факту порушення кримінально-правових заборон.

Висновки. Законодавство про захист критичної інфраструктури є комплексом норм національного законодавства, спрямованих

на забезпечення безпеки важливих об'єктів і систем, від функціонування яких залежить життєдіяльність суспільства. Це стосується як фізичних об'єктів (енергетика, транспорт, зв'язок), так і цифрових систем (кібербезпека), а також процесів, що забезпечують стабільне функціонування держави. Враховуючи важливість цих об'єктів для національної безпеки, законодавство чітко регулює порядок їхнього захисту та встановлює відповідальність за правопорушення у цій сфері. Критична інфраструктура може бути не лише об'єктом захисту, але й безпосереднім об'єктом, предметом або місцем вчинення кримінальних правопорушень. Належне документування кримінальних правопорушень проти критичної інфраструктури має вирішальне значення для успішного розслідування і судового переслідування винних осіб. Цей процес включає збір доказів, таких як свідчення, фізичні залишки пошкоджених об'єктів, записи камер спостереження, а також цифрові докази у випадку кібератак. Важливою є дотримання процедур документування для того, щоб ці докази могли бути прийняті в суді.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Об'єкти критичної інфраструктури України: все, що варто знати. URL: <https://www.kyivpost.com/uk/post/28283>
2. Про критичну інфраструктуру : Закон України № 1882-IX від 16.11.2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1882-20#Text>
3. Шмигаль розповів, скільки зруйнованих об'єктів інфраструктури вже вдалося відновити. URL: <https://delo.ua/realty/smigal-rozpoviv-skilki-zruinovanix-objektiv-infrastrukturi-vze-vdalosya-vidnoviti-429471/>
4. Звіт про прямі збитки інфраструктури від руйнувань внаслідок військової агресії Росії проти України станом на початок 2024 року URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2024/04/01.01.24_Damages_Report.pdf
5. За обстріли української цивільної інфраструктури представникам РФ оголосили 151 підозру – Костін. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3904516-sbu-rozslidue-majze-24-tisaci-sprav-cerez-obstrili-rosie-u-civilnoi-ta-kriticnoi-infrastrukturi.html>
6. Головін Б.М. Теперішнє і майбутнє кримінології. *Проблеми законності*. 2020. Вип. 149. С. 168–184.
7. Розслідування посягань на об'єкти критичної інфраструктури : методичні рекомендації / [Саковський А.А., Єфіменко І.М., Хоруженко О.С., Радзівон С.М., Патик А.А., Білозьоров Є.В.]. Київ. НАВС, 2023. 73 с.
8. Єрменчук О.П. Основні підходи до організації захисту критичної інфраструктури в країнах Європи: досвід для України: монограф. / О. П. Єрменчук. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. 180 с.
9. Критична інфраструктура як об'єкт злочинного посягання: загальна характеристика й особливості організації розслідування / І. Єфіменко, В. Сліпченко, А. Вашко // *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2023. Т. 28, № 2. С. 41–51.
10. О. В. Батюк, І. В. Євтушенко. Значення науки криміналістики у забезпеченні протидії злочинам на об'єктах критичної інфраструктури. *Честь і закон* № 2 (81). 2022 С. 42–47. URL: <http://chiz.nangu.edu.ua/article/view/263764/260039>
11. Комісаров О. Г., Батюк О. В., Павлов С. П. Криміналістичне та службово-бойове забезпечення протидії терористичній та диверсійній загрозам на об'єктах критичної інфраструктури. *Честь і закон*. № 4 (79). 2021. С. 33–39.